

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

Nederlands Amazonia : handel met indianen tussen 1580 en 1680

Hulsman, L.A.H.C.

Publication date
2009

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Hulsman, L. A. H. C. (2009). *Nederlands Amazonia : handel met indianen tussen 1580 en 1680*. [Thesis, externally prepared, Universiteit van Amsterdam].

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: <https://uba.uva.nl/en/contact>, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, P.O. Box 19185, 1000 GD Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

Hoofdstuk 6

Nederlandse nederzettingen en Indiaanse handel

Sullen daarom volgens haer Ed. Laetste ordre van date 25 Juni 1682 trachten de verwe op de laagste prys sooveel sonder prejuditie practicabel van de naturellen in te koopen, en deselve hoewel van nature bot en dom het verval van deselve negotie in te prenten want soo men hierinne met geen circumspectie procedeerde souden niet alleen de oriane niet ter merckt brengen maar souden door obstinaetheijt na desen geen verwboomen planten, dit soude de laeste doodt stuyv van die negoti wesen, tot eene irreparable schade in posterum alsoo dese natie als irrationale dieren na geen redenen luysteren, d' allegatien van allerlei soorte van assistentie van cargasoenen hebben bij haar geen plaets, ende voeren U dan brusquement te gemoete. Dat se die abundant genoeg in Barima ende andere plaetsen cunnen inhandelen.¹

Hiervoor is geschetst hoe de handelsrelaties tussen Nederlanders en Indianen zich tussen 1580 en 1680 ontwikkelden. Wat was de invloed van de Nederlandse nederzettingen op de ontwikkeling van deze handelsrelaties? ² Met de introductie van het suikerrietplantagemodel na 1650 werd de basis gelegd voor de economische ontwikkeling van de Nederlandse kolonies in de latere periode. Was het inderdaad zo dat de Indianen economisch door de Europeanen verdrongen werden en hoe verliep dit proces vanuit economisch-geografisch perspectief?³

James Vance beschreef de economisch-geografische geschiedenis van de VS als de ontwikkeling van een koloniale economie overzee die in een aantal stappen verliep. De eerste stap bestond uit de verkenning van een potentieel interessant gebied door ondernemers in het moederland. De ondernemers selecteerden gebieden en producten die zich het beste leenden voor een winstgevende ontwikkeling. Vervolgens begonnen zij met het stichten van nederzettingen waar gewassen werden gebouwd die naar het moederland werden geëxporteerd. Deze

¹ USC (1898) Vol 3: 155-157: NA_1.05.01.02_1025_fol 118. Brief Beeckman 1682 01 08. Zie voor een verdere bespreking van deze brief ook ff hoofdstuk 6: 235-236.

² Een belangrijk probleem is de scheiding van de invloed van Nederlandse nederzettingen van die van Franse en Engelse. De Engelse en Franse nederzettingen lagen op plaatsen waar ook een lange Nederlandse handelsgeschiedenis bestond. Tussen 1580 en 1650 hadden Nederlanders, Engelsen en Fransen gezamenlijk geopereerd, tussen 1650 en 1680 veranderde de relatie in vijandschap.

³ Goslinga schreef: 'The reds lived almost completely outside the commercial and agricultural sphere of the whites. They were always peripheral, though this fact does not imply that their role was always negligible.' Deze uitspraak gaat misschien op voor de achttiende eeuw, maar niet voor de periode van dit onderzoek. (Goslinga 1985: 563)

nederzettingen ontwikkelden zich tot een overzees economisch netwerk dat steeds verder in het achterland penetreerde waardoor een overzeese regionale economie ontstond.⁴

De Nederlandse expansie begon omstreeks 1590 met het uitrusten van schepen door particuliere ondernemers die op zoek waren naar handelsmogelijkheden overzee. Tussen 1600 en 1620 groeide het verkeer snel. De handelsposten die vanaf 1605 gesticht werden leidden omstreeks 1615 tot bouwerijen waar vooral tabak verbouwd werd. Deze nederzettingen werden gesticht in gebieden waar Indianen woonden en de Nederlanders woonden vaak in Indiaanse dorpen.⁵

De verwachting was dat sommige van de nederzettingen die in de voorafgaande periode gesticht waren, zich in de periode 1620-1650 zouden ontwikkelen tot grotere vestigingen zoals dat bijvoorbeeld in Noord-Amerika gebeurde. De ontwikkeling naar grotere stabiele vestigingen werd echter niet gerealiseerd. De vestigingen in de Amazone-delta werden verwoest, expedities bij de Oiapoque en bij Cayenne mislukten. Ook Franse en Engelse ondernemingen in Cayenne en Suriname werden beëindigd. De enige nieuwe vestiging die in deze periode ontstond was het particuliere patroonschap in Berbice dat zich naast Essequibo handhaafde als een nederzetting van bescheiden omvang. In de periode 1620-1650 ontstonden echter wel succesvolle Engelse, Franse en Nederlandse nederzettingen op verschillende kleinere eilanden in de Caraïbische Zee. De teelt van tabak verplaatste zich naar deze eilanden en naar de Engelse kolonies in Noord-Amerika. Barbados groeide uit tot een Europees bevolkingscentrum van exceptionele omvang in de regio. De Wilde Kust ontwikkelde zich in toenemende mate als een economisch achterland voor de Europese vestigingen op de eilanden.⁶

De ontwikkeling van de koloniale vestigingen op de kust van Guiana tussen 1650 en 1680 verliep anders dan verwacht zou kunnen worden, namelijk via de Caraïbische eilanden. Dáár ontstond tussen 1620 en 1650 de nieuwe overzeese Europese economie zoals die door Vance voorspeld werd. Barbados was dermate dichtbevolkt dat het na 1650 de basis werd vanwaar nieuwe kolonies gesticht werden.⁷ De Engelse kolonie in Suriname was een onderneming vanuit Barbados en de kolonisten namen het plantagemodel mee dat op de eilanden

⁴ Zie ook de inleiding: 4-5.

⁵ Zie hoofdstuk 2: 67-68; hoofdstuk 3: 108 noot 27-29.

⁶ Nederlandse ondernemers die aanvankelijk geïnvesteerd hadden in de handel met Guiana kozen vanaf 1630 steeds meer voor de Caraïbische eilanden. Ondernemers zoals Abraham van der Pere in Berbice en de bewindhebbers van de Kamer van Zeeland in Essequibo bleven wel actief op de kust, maar hadden ook zakelijke belangen op de eilanden. (Goslinga 1971: 275-283; Roos 1992: 98-115; Den Heijer 1994: 96)

⁷ Chandler schatte dat tussen 1650 en 1680 ongeveer 30.000 mensen vanuit Barbados naar andere kolonies vertrokken. (Sheridan 1974: 132-133) Zie bijvoorbeeld de ontwikkeling van de Engelse plantagekolonie in Jamaica, waar na 1670 ook sommige van de planters naar toe trokken na hun vertrek uit Suriname. (Sheridan 1974: 210-211)

ontwikkeld was. Vanuit Nederland werden verschillende andere kolonies langs de kust gesticht die echter niet zo succesvol waren als de Engelse kolonie in Suriname. De kolonie die in 1668 door Nederland veroverd werd was dus een betrekkelijke nieuwkomer. De andere twee Nederlandse kolonies in Essequibo en Berbice hadden zich in de periode 1620-1650 gehandhaafd en waren 'oude' kolonies. Wat waren de verschillen tussen deze kolonies omstreeks 1680?

Nederlandse kolonies vergeleken

Berbice en Essequibo

De meest stabiele Nederlandse kolonie was het particuliere patroonschap van Berbice. De kolonie bij de Essequibo was misschien ouder, maar had niet dezelfde continuïteit als die van Berbice, gedurende enige tijd werd zij zelfs vanuit Berbice bestuurd. De kolonie was begonnen met de vestiging van enige tientallen mannen en jongens die verspreid in Indiaanse dorpen leefden en daar de teelt van tabak en katoen organiseerden. De eerste kolonisten waren zelfstandige ondernemers die belasting betaalden aan de patroon van Berbice. De kolonisten lieten de handel in orleaan met de Indianen over aan de patroon.⁸ De ontwikkeling van de kolonie in Berbice tussen 1630 en 1670 is niet gedocumenteerd. In 1680 was er een netwerk van vijf grotere plantages. Fort Nassau was het centrum dat van de Wiruni stroomafwaarts naar een locatie langs de Berbice was verplaatst. Er waren naast de plantage bij het fort vier plantages die aan de rivier lagen. Bij de Canje, een zijrivier van de Berbice, was ook een aantal plantages, maar Berkel vermeldde niet of zij suiker produceerden. Het zwaartepunt van de kolonie lag dus betrekkelijk ver in het binnenland in een gebied waar volgens het verslag van Gelein in 1630 dorpen van Lokono en andere Indianen lagen. Het vestigingspatroon van de Nederlanders was in de loop van 50 jaar geleidelijk gegroeid.⁹

De kolonie in Essequibo was net als die in Berbice beperkt van omvang. Er waren omstreeks 1680 drie plantages die suiker produceerden en die stroomopwaarts van fort Kykoveral lagen. De bezetting van het fort bestond uit enige tientallen soldaten en enige handelaars. De

⁸ 'voort dese kloniers ziende dat dese rivier de proviten nit en gaf die sij in [Nederlant] zende gehoopt hadden en hier vel ongesont [verrapt]en gen provit soo waren sij samen bij haren comm[andeur] gecomen versoecken dat en hem saude gelieven dae volgende condisijen te consenteren te weten dat enge partien op hae selven toeback macken. sij sodden hem geven van den toeback en 1/3 of 2/3 boude voor [h l] [zien] soo vel belande voor wat de verve dar wielden zij gen genit van hebben allanelick dat den ginderael h l soude geven t cergezoen voor har viefers te kopen de ginderael alles wel offerwogen hebbende en siende dat met alle het volck uit redenen voors siende nit anders van provit sach dan enlick de verve dat zij genoch met 3 a 4 man dooen heft en voor kort oock gen perickel hadde heft het h l geconstert op hop off dar it van quame soo dat het volck van de klonij dar het gehel lant door tocht elck op har gelof.' (ZA_MS_182) Het manuscript is beschadigd en daardoor op sommige plaatsen vrijwel onleesbaar. Zie ook Bijlage A 16.

⁹ Zie kaart 5 voor de ligging van de Nederlandse kolonie in Berbice.

verzameling van orleaan kon door een beperkt aantal mensen worden afgedaan zoals Gelein in 1629 opmerkte. Omstreeks 1680 was er daarnaast een netwerk van kleinere posten van de Demerara tot de Pomeroon. De plantagekolonie bij de Pomeroon had vanaf 1660 rietsuiker geproduceerd, maar in 1670 werd deze kolonie ontruimd. De suikerproductie in Essequibo en Berbice was omstreeks 1680 beperkt van omvang in vergelijking met die van Suriname. De handel in orleaan met Indianen was omstreeks 1680 nog steeds een belangrijke economische activiteit in beide kolonies.

De Nederlandse kolonies stimuleerden de Indianen om orleaan te produceren. De productie van orleaan leidde tot migratie van Indianen naar Berbice, zoals de Shebayo van De Vries die zich in 1634 bij de Demerara vestigden.¹⁰ In Essequibo leidde de handel in orleaan omstreeks 1670 tot oorlogen tussen Indianen onderling. Er ontstond in westelijk Guiana een economie waar Indianen orleaan produceerden en aan Nederlanders verhandelden, die het product in vaten naar Nederland exporteerden. De meest gedetailleerde informatie over de handel in orleaan is te vinden in de correspondentie die vanuit Essequibo met de bewindhebbers van de Kamer van Zeeland werd gevoerd.¹¹

De directeur van Essequibo, Abraham Beeckman, schreef in 1682 aan de bewindhebbers van de Kamer van Zeeland dat het gevaarlijk was om de inkoopprijs van orleaan te verlagen ondanks de val van de prijs in Europa. De Indianen luisterden volgens hem niet naar argumenten en zouden de handel en het aanplanten wel eens kunnen staken. Als er geen goede cargasoenen beschikbaar waren wilden de Indianen niet handelen. Bovendien konden zij de orleaan bij de Barima ook verkopen aan de Fransen, die daar vanuit de eilanden kwamen handelen. Uit deze opmerkingen valt op te maken dat de handel in orleaan tussen Nederlanders en Indianen door Beeckman gezien werd als een economie waar sprake was van marktwerking. Als de Nederlanders niet snel genoeg bijlen, messen en kralen konden leveren gingen Indianen op zoek

¹⁰ Ook Gelein meldde in zijn verslag uit 1629 dat zich Indianen bij de Berbice vestigden om orleaan te planten. (hoofdstuk 3: 132 noot 142)

¹¹ ‘Wat belangt den inlantsche handel vande orianen verwe de selve is bij mijn Regeringe seer voor spoedigh geweest in soodanige dat volgens bekentenis van de ouste uijtleggers, de voorige tijden van den overleden commandeur Hendrick Roll wel passeert en wil u Ed wel confidentelijck assureeren dat bij aldien met soo veel brandewijn uijt patria vint de voorsien als noodigh was omde Indianen en principaelste capiteinen aen te haelen aen de Edele Westindische comp jaerlijcx wel 20 vaeten soude profijten even wel is comp packhuijs te kleijn geworden soo dat jegenwoordige getraffigeert hebbe tsedert mijn comste alhier 190 vaten oriane maakende met de 50 alhier gevonden tsamen 240 vaten.’ (brief van Beeckman d.d. 1680 04 16 NA_1.05.01.02 1025_Fol 72, 72 v) Zie Bijlage A 24. Zie ook een latere ongedateerde brief over de succesvolle handel in orleaan en de afzending van 151 vaten orleaan. (NA_1.05.01.02_1025_Fol 95, 95v)

naar andere kopers of weigerden eenvoudigweg te leveren.¹² Deze gemengde Indiaanse-Nederlandse economie bleef functioneren tot in de achttiende eeuw.¹³

Suriname

De kolonie in Suriname was omstreeks 1680 vooral gericht op de productie van suiker. De locatie van de plantages was betrekkelijk ver stroomopwaarts langs de Suriname, Para, Commewijne en Cottica. Er zijn veel archeologische vindplaatsen met Indiaans materiaal in deze gebieden.¹⁴ Het was ook het gebied waar de leggers van de Guiaansche Compagnie omstreeks 1615 opereerden.¹⁵ Het centrum van de Engelse kolonie in Suriname rond Thorarica werd dus ook in de buurt van de Indiaanse nederzettingen gesticht die op rand van de kustvlakte met het hogere achterland lagen. In Suriname waren er echter veel meer plantages dan in de Nederlandse kolonies in het westen van Guiana. Bovendien waren er in Suriname ook grotere plantages.

Het merendeel van de bevolking leefde op deze plantages die verspreid langs de rivieren lagen. Een dergelijke vestigingspatroon wordt ook gevonden in de eerste periode van de kolonisatie van Maryland in de VS. Carville beschreef hoe er daar in de achttiende eeuw een geleidelijke ontwikkeling plaatsvond van kleinere naar grotere plantages.¹⁶ Omstreeks 1680 waren veel van de plantages in Suriname betrekkelijk klein in vergelijking met de plantages in de

¹² Zie het citaat aan het begin van dit hoofdstuk. 'Dat se die abundant genoeg in Barima ende andere plaetsen cunnen inhandelen al twelck eenigsints met de waerheit door denhandel die de Francen van d' eylanders daar drijven, comt te quadren d' ondervindinge heeft mij gedoceert onse bijlen etc daar niet ganckbaar zijn om crapolie te coopen, waarom ons volck dickwils re infecta heefy moeten vertrecken, de crapolie is dit jaar ook seer schaers geweest.' (USC vol 3: 155-157; NA_1.05.01.02_1025_fol 118. Brief Beeckman 1682 01 08) Crapolie is olie van de Carapa Guianensis. (Hammond 2005: 413) Van Berkel schreef het volgende over crapolie: 'De krapboomen groeyen overal in de Bosschen. De bolster/ of noot/ heeft de grootte van een kastanje. Behalven dat er een goede verw af bereid word/ levert de krap/ gestampt in de zon gezet/ een soort van Olie/ die zeer goed voor de Jichtigen bevonden is: want d' aangetaste leden/ voor een eijken vuur daar mede gestreecken/ gevoelen in weinige ogenblikken verlichting van pijn. De krapnooten worden ten dien einde ook wel heel gekookt/ en als dan/ gedroogd en gestampt/ in de Zon gezet/ die'er den gemelden Olie wel uit trekt/ enin grooter menigte; doch ze is zo deugdszaam en krachtig niet.' (Berkel 1695: 76)

¹³ Zie hoofdstuk 5: 225 noot 163. De Maya kenden in de zestiende en zeventiende eeuw netwerken waar orleaan, vanille en cacao als handelsgoederen uitgewisseld werden. (Barrera en Fernández 2006)

¹⁴ Archeologische vindplaatsen in Suriname. (Versteeg 2003: 237-266 en de kaart achterin het boek)

¹⁵ Zie hoofdstuk 2: 67-68 noot 40-42.

¹⁶ Carville 1975: 218-219. Carville verklaart deze ontwikkeling doordat de grotere plantages een ander investeringspatroon hadden. Zie ook Dobbs over het ontbreken van grotere urbane centra in het zuiden van de VS: 'Nevertheless, study after study (Beeman 1984; Earle, 1975; Earle 1992; Farmer 1993; Mitchell 1992) has confirmed that in the Chesapeake area and in southside Virginia, town formation did not occur until very late, despite considerable legislative and cultural forces mandating towns as the focus of civilized life, because the tobacco economy actively worked against towns. Instead, urban functions were carried out on plantations and at country stores.' (Dobbs 2006: 22-23)

achttiende eeuw.¹⁷ De ontwikkeling naar de monocultuur van de achttiende eeuw was in 1680 nog niet voltooid. Op veel plantages werden naast suikerriet ook andere gewassen geteeld.

Binnen het netwerk van plantages waren twee grotere nederzettingen, Thorarica en Paramaribo. Thorarica lag 75 km stroomopwaarts en was omstreeks 1665 het grootste bevolkingscentrum in de Engelse kolonie.¹⁸ Paramaribo nam tijdens de Indiaanse oorlogen die rol van Thorarica over. In Thorarica en Paramaribo ontstond een Europese koloniale samenleving die mogelijk werd door de schaal van de kolonie, er was bijvoorbeeld een kerkgebouw in Thorarica. De ontwikkeling van deze centrale plaatsen naar een stedelijke status verliep geleidelijk.¹⁹

Omstreeks 1680 was Paramaribo de belangrijkste haven geworden op de kust tussen Belém in het oosten en Barbados in het westen. Cayenne was overvleugeld als maritiem centrum. De ontwikkeling van centrale havensteden in een koloniale context is een kenmerk van het ontstaan van een regionale overzeese economie.²⁰ De opkomst van Paramaribo hing samen met haar positie in het regionale Caraïbische handelsnetwerk en het succes van de Surinaamse plantagekolonie. Het verbreken van de relatie tussen Barbados en Paramaribo betekende een verzwakking voor de kolonie.²¹ Toch behield Paramaribo haar positie als maritiem centrum op de Wilde Kust.²²

De kolonies van Essequibo en Berbice waren in 1680 dus secundaire Nederlandse centra geworden. Een belangrijk gedeelte van hun exportwaarde werd gerealiseerd door een hoeveelheid orleaan die makkelijk in een klein schip vervoerd kon worden. Deze orleaan werd verzameld door een klein aantal Europeanen die verspreid tussen Indianen woonden. De schaal van de kolonies was klein, waardoor er geen grotere nederzettingen waren zoals in Suriname. Het voornaamste exportproduct van Suriname was suiker en ondanks de tegenspoed tijdens de Indiaanse oorlogen

¹⁷ Op het hoogtepunt van de Engelse kolonie waren er 5.000 inwoners verdeeld over 175 plantages dit betekend minder dan 30 inwoners, inclusief slaven, per plantage. Omstreeks 1680 lag dit getal aanzienlijk lager.

¹⁸ Buddingh 1999: 12. Warren schreef dat er in honderd huizen en een kapel in Thorarica waren. Er waren volgens hem 500 plantages waarvan 40 à 50 suiker produceerden. Hij schreef dat de mais tussen het suikerriet geplant werd en dat op de hellingen van de hogere grond yams geplant werden. (Warren 1667)

¹⁹ Zie Carville voor de ontwikkeling van stedelijke centra in de VS. (Carville 1975: 220-221).

²⁰ Rimmer bestudeerde de ontwikkeling van havens in Australië en stelde dat er geleidelijk een proces van centralisatie plaatsvond naarmate de koloniale economie groeide, waardoor het verkeer zich concentreerde in enkele centrale havens. In tweede instantie ontstonden er secundaire centra als de centrale havens het groeiende scheepsverkeer niet meer aankonden. (Rimmer 1973)

²¹ Veel belangrijke planters migreerden met hun slaven naar kolonies zoals Jamaica. Zo kon het dat Berbice in 1679 militaire hulp moest verlenen om het hoofd te bieden aan de vijandige Indianen in Suriname. De hulp van Berbice was niet erg effectief, maar wel een illustratie van de bestendige relatie die was ontwikkeld met de omringende Indianen.

²² De merkwaardige positie van de Demerara als haven voor Berbice en Essequibo waar geen permanente nederzetting was gelegen, speelde waarschijnlijk ook een rol bij de dominantie van Paramaribo als maritiem centrum. Georgetown, de tegenwoordige hoofdstad van Guyana, ligt aan de Demerara en is nu de grootste haven en stad van dit land.

was de schaal van de kolonie veel groter dan die in westelijk Guiana. De kolonie groeide na 1680 en het aantal plantages in 1730 werd op 300 geschat.²³ De handel tussen Nederlanders en Indianen in Suriname droeg voornamelijk op indirecte wijze bij aan de waarde van de retouren die vooral uit suiker bestonden.²⁴

Er waren ook overeenkomsten tussen de kolonies. De kolonies maakten een ontwikkeling door die begon met handelscontacten en de daaropvolgende vestiging van leggers in of bij Indiaanse dorpen. In deze gebieden ontstonden bouwerijen waar tabak, katoen en orleaan geteeld werden.²⁵ Deze nederzettingen schiepen het eerste patroon van de overzeese kolonies in de vorm van een netwerk van verspreide plantages. Alle drie de kolonies waren gesticht in gebieden waar Indiaanse nederzettingen lagen, zo'n 75-100 km achter de kust. In Essequibo lag het centrum rond fort Kykoveral, in Berbice ten zuiden van de Wiruni. In Suriname lag het centrum rond Thorarica.²⁶ Vance gebruikte de term *points of attachment* om de plaatsen aan te geven die het centrum van de interactie tussen de overzeese kolonie en het moederland waren. Aanvankelijk lagen deze plaatsen dus vrij ver in het binnenland. In Suriname verlegde het zwaartepunt van de kolonie zich al vóór 1680 van Thorarica naar Paramaribo. In de achttiende eeuw werden de moerassige gronden in het kustgebied in gebruik genomen als plantagegronden en werden de plantages hoger stroomopwaarts minder belangrijk. Thorarica kwam op de grens van de kolonie met het achterland te liggen.

Een dergelijk proces speelde zich in Guyana af. In het begin van de achttiende eeuw werd het centrum van Fort Kykoveral stroomafwaarts verplaatst naar Fort Zeeland.²⁷ In de achttiende eeuw ontstonden plantagekolonies in het kustgebied bij de Pomeroon, de Essequibo, de Demerara en de Berbice. Fort Nassau aan de Berbice ligt tegenwoordig in een vergelijkbare positie als Thorarica op de grens van het kustgebied met het achterland. Tegenwoordig is Georgetown aan de monding van de Demerara de hoofdstad en belangrijkste haven van Guyana. Ook hier verplaatste het centrum van de kolonie zich naar de kust.

De verplaatsing van de koloniale centra van het binnenland naar de kust kan als een weerslag gezien worden van de veranderende handelsrelaties tussen Nederlanders en Indianen. De teelt van suikerriet leidde tot het in cultuur brengen van het vruchtbare lager gelegen land

²³ Goslinga 1985: 314.

²⁴ Hierbij moet aangetekend worden dat een gedeelte van de waarde van de retouren door de export van letterhout werd gerealiseerd en dat een gedeelte van het letterhout door Indianen werd geleverd.

²⁵ De landbouwtechnieken werden van Indianen overgenomen. De 'slash and burn' techniek is eerder beschreven. Zie ook hoofdstuk 3: 130-131. In plaats van de ploeg werd bijvoorbeeld de hak gebruikt. Zie ook hoofdstuk 3: 134 noot 152.

²⁶ De Engelse kolonie was weliswaar in 1650 gesticht, maar zij was gesticht op de basis van vele andere Europese nederzettingen die hun sporen hadden achtergelaten.

²⁷ Netscher 1888: 106-110.

achter de kust. De landbouwpraktijk veranderde en de meeste plantages richtten zich op monocultuur en verlieten de eerdere landbouwtechnieken die van Indianen waren overgenomen zoals het door elkaar planten van suikerriet en mais.²⁸ In Suriname werd dit proces versneld door de Indiaanse oorlog die in 1678 uitbrak. In Suriname ontwikkelde zich na 1680 een verdeling waarbij de Indiaanse bondgenoten van de Nederlanders vooral in het gebied achter de kustvlakte woonden en de Europeanen langs de kust.

De eerste Europese nederzettingen op de kust van Guiana westelijk van de Marowijne, lagen in tegenstelling tot die in veel andere gebieden niet aan de kust. De vrees voor aanvallen van de Spanjaarden is waarschijnlijk een factor geweest bij de keuze van deze locaties. Het beschikbare archeologische onderzoek wijst echter op de afwezigheid van Indiaanse bewoning langs de kust in deze periode. Het is waarschijnlijk dat de beschikbaarheid van Indiaanse ondersteuning, zoals de levering van voedsel en diensten, ook een factor was die meegewogen werd bij de keuze van de locatie van Nederlandse nederzettingen.²⁹

In 1680 was er een Europese verdeling van de kust ontstaan die nog steeds herkenbaar is. In westelijk Guiana lagen Essequibo en Berbice in het gebied dat tegenwoordig Guyana is, ten oosten daarvan lag de kolonie Suriname. Cayenne was sinds 1677 definitief Frans geworden en Frans-Guyana had in 1680 de Marowijne als haar westelijke grens en haar meest oostelijke post bij de Oiapoque. Ondanks de Indiaanse oorlog in Suriname kan er gesproken worden van een Europese dominantie in de kuststrook van deze gebieden.

Er was echter ook een aantal verschillen met de tegenwoordige situatie. De Amazone-delta werd van Belém tot de Cabo do Norte als Portugees gebied beschouwd, maar de aanwezigheid van Europeanen westelijk van Belém was zeer beperkt. De kust tussen de Cabo do Norte en de Oiapoque was omstreeks 1680 een Indiaans gebied waar geen Europese nederzettingen waren. Het werd betwist door Frankrijk en Portugal. Verder westelijk was het gebied tussen de Saramacca en de Corantijn in het tegenwoordige Suriname ondanks Nederlandse aanvallen een Indiaans leefgebied. De Marowijne en Corantijn waren, net als tegenwoordig, de grenzen van Europese invloedssferen, maar er werden geen grotere Europese nederzettingen gesticht. Fransen, Engelsen en Nederlanders onderhielden er vanaf 1650 met onderbrekingen kleine versterkingen die vooral dienden als observatieposten.

²⁸ Warren 1667: 18. Zie ook Bijlage D 8.

²⁹ Deze ontwikkeling is opmerkelijk omdat in veel andere koloniale gebieden de oorspronkelijke vestigingen, de *points of attachment*, langs de kust liggen. Voorbeelden zijn de VS, Australië en Brazilië.

Indiaans landschap

De Moravische zendeling Schumann schreef in 1751 bij de Wiruni een verslag van de beschrijving, die de bekeerde Indiaanse ‘medicijnman’ Jephta gaf van de omringende Indiaanse samenlevingen. Deze beschrijving getuigt van de grote mate van communicatie die verschillende Indiaanse samenlevingen in Guiana onderhielden.³⁰ De routes waarlangs deze communicatie verliep worden naast de orale overlevering onder meer door petroglyfen gedocumenteerd. Petroglyfen zijn afbeeldingen die in steen gekerfd zijn. Europeanen schreven vanaf de zeventiende eeuw over afbeeldingen in grotten en bij rivieren die zij in Guiana aantreffen. In de negentiende en twintigste eeuw verzamelden reizigers steeds meer informatie over de vindplaatsen van dergelijke afbeeldingen. Deze petroglyfen zijn aanwijzingen voor traditionele Indiaanse routes.³¹ Petroglyfen werden gevonden bij de bovenloop van rivieren, zoals de Essequibo, Berbice, Corantijn, Marowijne en de Oiapoque, die toegang geven naar rivieren aan de andere kant van de waterscheiding die uitmonden in de Amazone.³² Langs deze wegen werden goederen verhandeld die op de kust gevraagd werden, zoals stenen bijlen en messen, kralen van quartz en amuletten. De Essequibo, Corantijn, Marowijne en Oiapoque waren traditionele Indiaanse verkeerswegen tussen de kust en het achterland.³³

De vestigingen bij de Essequibo en Berbice lagen allebei op punten waar Indiaanse routes elkaar kruisten.³⁴ De meeste informatie over relaties met het achterland komt dan ook uit het westen. De Akawaio werden daar genoemd als handelspartners naar het achterland. Het ijzerwerk dat Acuña in 1637 bij Indianen aan de Rio Solimões aantrof kwam volgens hem uit Essequibo.³⁵ Er is echter weinig bekend over het verkeer van Europese goederen naar het achterland in deze periode. In de achttiende eeuw werden vanuit Essequibo traditionele routes zoals die via de Rupununi gebruikt voor handelsverkeer met het gebied van Amazonia ten zuiden van het hoogland van Guiana.³⁶

³⁰ Staehelin 1915: 173-177. Bos schreef een uitgebreid commentaar op de lijst van Jephta. (Bos 1998: 113-220)

³¹ Dubelaar deed onderzoek naar petroglyfen in Zuid-Amerika en op de Caraïbische eilanden. Een probleem bij de petroglyfen is dat een exacte datering soms moeilijk is. Sommige petroglyfen worden gedateerd in de periode ver vóór Christus, de datering van recentere petroglyfen is moeilijk, waarschijnlijk dateren sommige petroglyfen uit de periode na de komst van de eerste Europeanen. (Dubelaar 1986)

³² Voorbeelden van dergelijke rivieren zijn de Rupunini, Ireng, Trombetas en de Cumina. (Dubelaar 1986: 85) Zie ook Bijlage C 3.

³³ Dubelaar 1986: 85-93, 172-182. Zie ook Williams 2003; Boomert 1987, 2000; Rostain 1994.

³⁴ Zie ook hoofdstuk 5: 208 noot 70. In Suriname lag het centrum van de Engelse vestiging bij een oost-westverbinding die nog steeds herkenbaar is aan de moderne verkeersroute.

³⁵ Zie hoofdstuk 3: 142 noot 186.

³⁶ Farage 1991: 85-120.

De Corantijn was al sinds lang vóór het begin van de christelijke jaartelling een route waarlangs goederen tussen de kust en het binnenland uitgewisseld werden.³⁷ De rivier werd in 1597 verkend door John Ley en Leonard Berry.³⁸ In het begin van de zeventiende eeuw waren er Nederlandse handelsposten en bouwerijen bij de benedenloop.³⁹ De eerstvolgende vermeldingen van Europese aanwezigheid is een klein Engels fort na 1650. De Nederlanders hadden met tussenpozen een militaire post bij de Corantijn in de periode 1669-1680, maar er zijn na 1614 geen vermeldingen van bouwerijen of plantages. De kolonie in Berbice onderhield na 1650 een handelspost aan de Corantijn.⁴⁰ De rivier werd door de Nederlandse autoriteiten in Paramaribo als een weg naar het binnenland gezien en er is een vermelding van een verkenningsexpeditie.⁴¹ Omstreeks 1680 waren er geen permanente Europese nederzettingen bij de Corantijn en was de route naar het achterland in handen van Indianen.⁴²

De Marowijne bleef een Indiaans gebied en werd de grens tussen de Franse en Nederlandse invloedssfeer. Er werden kleine versterkingen met soldaten gelegd. De rivier was in het begin van de zeventiende eeuw verkend door Fisher.⁴³ De Marowijne was tussen 1600 en 1680 een bestemming voor de Nederlandse scheepvaart. Indianen bij de Marowijne klaagden in 1680 tegen Stratius dat zij hun handel verloren hadden door de oorlog in Suriname; ze wilden weer brood en hangmatten gaan zoeken om te handelen.⁴⁴ Dit is een aanwijzing dat Indianen bij de mond van de rivier handel dreven met andere Indianen verder stroomopwaarts. De Marowijne was net als de Corantijn een traditionele route om de waterscheiding in het hoogland van Guiana over te steken. In de achttiende eeuw migreerden de Wayana en de Wayãpi via deze route naar het noorden.⁴⁵

De Oiapoque is een andere rivier waar petroglyfen gevonden werden. Vanaf de bovenloop van de Oiapoque konden de Jarí en Paru bereikt worden waar in het begin van de

³⁷ Williams 2003: 290-297, 301-304; Versteeg 2003: 82-90; 195-199.

³⁸ Hoofdstuk 1: 44 noot 85; 45-46 noot 88.

³⁹ Hoofdstuk 2: 64 noot 28, 68 noot 44.

⁴⁰ Gelein schreef in 1629 over de vijandschap van de Carib van de Corantijn met de Lokono van Berbice. Van Berkel beschreef vloten van pirogues die vanuit de Corantijn westwaarts op strooptocht gingen.

⁴¹ Hoofdstuk 4: 165 noot 120.

⁴² Het eerste verslag kwam van een reizend handelaar Gerrit Jacobs in 1720, dus het is mogelijk dat er in deze periode al handelaars waren die verder het binnenland in reisden, maar er zijn geen concrete bronnen. (Bos 1998: 47-49)

⁴³ Fisher verbleef onder meer in de plaats Wia Wia die in 1680 nog steeds door Paragoto bewoond werd. (hoofdstuk 2: 84 noot 113. De Paragoto werden gedurende de onderzoeksperiode nooit als handelspartners van Nederlanders genoemd, maar wel als vijanden. Scott weet de vernietiging van de forten in de Amazone-delta aan conflicten van Nederlanders met *Pericores*. Zie ook hoofdstuk 3: 114 noot 54. Stratius vermeldde in 1680 dat Indianen bij de Marowijne conflicten met *Pericores* hadden. (hoofdstuk 4: 167 noot 130) *Pericores* kan op Palikur slaan maar ook op Paragoto.

⁴⁴ Hoofdstuk 4: 188 noot 246.

⁴⁵ Boven 2006: 63.

zeventiende eeuw Nederlandse nederzettingen lagen.⁴⁶ Verschillende reizigers probeerden de bovenloop van de Oiapoque te verkennen, zoals Leigh en Jesse de Forest, die allebei kort na hun verkenning overleden. De Europese vestigingen bij de Oiapoque groeiden nooit tot een grotere nederzetting en tegenwoordig liggen de belangrijkste plaatsen een eind stroomopwaarts van de plaatsen waar Nederlanders hun nederzettingen stichtten in de zeventiende eeuw.⁴⁷ De bovenloop van de Oiapoque was omstreeks 1680 relatief dichtbevolkt.⁴⁸ De monding van de Oiapoque was een belangrijk centrum van de Aristé cultuur die tussen 700 en 1700 dominant was in het noorden van de tegenwoordige staat Amapá.⁴⁹

Deze rivieren waren traditionele Indiaanse routes waarlangs regionaal verkeer tussen de kust en het achterland verliep.⁵⁰ De bovenloop van deze rivieren was omstreeks 1680 relatief dicht bewoond door verschillende Indiaanse samenlevingen die in contact stonden met andere samenlevingen verder zuidelijk.⁵¹ Omstreeks 1680 werd het landschap achter de kust door Indianen bepaald. Bijlen, messen en kralen gingen van de kust naar het binnenland en orleaan, hangmatten en slaven kwamen retour. Het Indiaanse landschap was in veel opzichten bepalend voor de tegenwoordige verdeling van Guiana. De Europese expansie in de periode 1580-1680 leidde ook tot belangrijke veranderingen in het Indiaanse landschap.

Europese invloeden: oost-west

De handel van Nederlanders met Indianen werd door de Spaanse kroon als een inbreuk op haar monopolie beschouwd. De relaties van Nederlanders, Engelsen en Fransen met Indianen werden zoveel mogelijk bestreden. De Spaanse expansie naar de Orinoco-delta had vanaf 1580 tot allerlei veranderingen in westelijk Guiana geleid. De migratie westwaarts van Shebayo en Yao werden door Cabeliau als een gevolg genoemd. Na 1620 verloor Spanje het initiatief en van 1650 tot 1680 was de Spaanse inbreng beperkt. De grootste veranderingen na 1620 voltrokken zich in oostelijk Guiana.

De Franse relaties met Indianen in Maranhão hadden in het begin van de zestiende eeuw geleid tot Portugese acties. Ook de handel van Engelsen en Nederlanders met Indianen in de Amazone-delta werd als een serieuze inbreuk op de Iberische rechten beschouwd en leidde tot

⁴⁶ Hoofdstuk 3: 114 noot 54-57.

⁴⁷ De belangrijkste plaatsen zijn tegenwoordig St Georges. (3.400 inwoners) aan de Franse zijde en Oiapoque (19.000 inwoners) aan de Braziliaanse zijde.

⁴⁸ Grillet 1698; Hurault 1965; Grenand 1987.

⁴⁹ Rostain 2008: 293-298.

⁵⁰ Rostain 2008: 299-300.

⁵¹ Zie over Suriname (Versteeg 2003: 180).

militair ingrijpen. Na de verovering van de Franse kolonie in Maranhão richtte de Portugese aandacht zich op de andere handelsrelaties van Indianen met Europeanen. Niet alleen werden de Engelse, Ierse en Nederlandse nederzettingen vernietigd, maar hun Indiaans partners werden ook gestraft. De oorlogen tussen Portugezen en Indianen in de Amazone-delta leidde tussen 1620 en 1650 tot een economie waarin Indiaanse slaven de belangrijkste handelswaar werden. De vernietiging van een aantal Indiaanse samenlevingen zoals de Mazagão cultuur was een belangrijke verandering in het Indiaanse landschap van oostelijk Guiana. Een aantal van de tegenwoordige Indiaanse bewoners van Guiana, zoals de Wayãpi en de Wayana, migreerde tussen de zeventiende en twintigste eeuw vanuit het oosten naar het westen. Veel volken zoals de Arikare, Aruan en Yuruna verdwenen.⁵²

De veranderingen in de topografie van oostelijk Guiana bemoeilijken de identificatie van de historische toponiemen. Slechts enkele van de historische oroniemen zijn nog in gebruik, zoals de Anuerapucu en de Cacipore. De tegenwoordige Braziliaanse steden Porto de Moz, Almeirim en Macapá liggen op plaatsen waar in het begin van de zeventiende eeuw Nederlandse nederzettingen waren, maar de gebieden bij de *Okiari* en *Sapno* zijn tegenwoordig nauwelijks bewoond. In tegenstelling tot het westen lagen de eerste nederzettingen van Nederlanders vooral langs de kust of benedenloop van de Amazone. Hier is geen sprake van verplaatsing van het binnenland naar de kust.

In westelijk Guiana was de situatie in 1680 omgekeerd. Het was een gebied waar betrekkelijk weinig Europese interferentie in het Indiaanse landschap was, nadat de Spaanse expansie vanuit de Orinoco en Trinidad omstreeks 1650 gestopt was. De plantagekolonie bij de Pomeroun werd na tien jaar opgeheven en er ontstond een economie waar Indianen centraal stonden. De topografie in Guyana vertoont ondanks de overgang van de kolonie naar Engels bestuur in 1814, een grote continuïteit in de gebruikte oroniemen.⁵³

Conclusie

De invloed van de Nederlandse nederzettingen op de handel tussen Nederlanders en Indianen was niet overal hetzelfde. De meest ingrijpende invloed was in zekere zin de vernietiging van de Indiaanse culturen op de westelijke oever van de Amazone-delta door Portugese aanvallen in de periode 1620-1650.

De handel van Nederlanders met Indianen werd gekenmerkt door een grote continuïteit in de uitgaande cargasoenen. Bijlen, messen en kralen waren de gehele onderzoeksperiode

⁵² Grenand en Grenand 1987.

⁵³ Netscher 1888: 295-300. Voor een verhandeling over topniemen in Guyana zie Rodway. (Rodway 1904)

noodzakelijk om handel met Indianen te drijven. Er was dus een vraag naar deze goederen. De bijlen, messen en kralen van de Indianen aan de kust van Guiana waren een belangrijk bestandsdeel van de goederen die voor de komst van Europeanen langs Indiaanse routes in Guiana werden uitgewisseld. Met de komst van de Europese producten verdween de productie van stenen werktuigen binnen korte tijd.⁵⁴ De routes bleven in gebruik, maar de richting van het verkeer draaide om en de bijlen gingen nu van de kust naar het binnenland. De glazen kralen uit Europa werden geïntegreerd in de cultuur van Indiaanse samenlevingen langs de kust, maar ook in het binnenland. Uit verslagen blijkt dat Indianen lange reizen maakten om Europese producten te krijgen.⁵⁵ De handel met Indianen vereiste dat de handelsgoederen beschikbaar waren. De vraag naar goede Indiaanse cargasoenen is een onderwerp dat steeds weer opduikt in de correspondentie die van de Wilde Kust naar Nederland werd verstuurd. De toevoer van cargasoenen was dus belangrijk.⁵⁶

De vraag van Indiaanse samenlevingen naar de Europese producten stimuleerde ondernemers zoals de Guiaansche Compagnie tot het stichten van handelsposten waar deze producten werden gebruikt om natuurproducten te kopen die door Indianen verzameld werden. In de periode 1620-1650 mislukten de meeste ondernemingen om grotere nederzettingen te stichten, maar uit de bronnen blijkt dat er op talrijke plaatsen Europeanen aanwezig waren, die vaak als eenling of met enkelen tussen de Indianen leefden. De kleinere Europese nederzettingen, die in de periode 1620-1650 bleven voortbestaan, waren belangrijk voor de Indiaanse samenlevingen. Suriname was een voorbeeld van een situatie waar handelsrelaties steeds weer tot conflicten tussen Nederlanders en Indianen leidden, maar waar de relaties ook steeds weer hervat werden. De vraag naar Europese goederen onder de Indianen was zo groot dat handelsrelaties niet permanent verbroken konden worden.

De meeste massale ondernemingen om nederzettingen te stichten op de Wilde Kust waren geen succes. De enige uitzondering was de Engelse kolonie in Suriname, maar deze

⁵⁴ Rostain 1994: 375-378.

⁵⁵ Hoofdstuk 1: 47 noot 90-93, 48 noot 94-98. Zie ook: Rostain 1994: 482-486.

⁵⁶ Gumilla schreef in de achttiende eeuw dat Nederlanders krediet gaven aan de Caraïbische Indianen die opereerden als handelaars in Indiaanse slaven in het stroomgebied van de Orinoco. Nederlandse historici zoals Goslinga herhaalden deze beweringen. (Goslinga 1971: 428) Ten eerste moet gesteld worden dat de beweringen van Gumilla niet door hem gestaafd werden en daarom niet voetstoots voor waarheid aangenomen kunnen worden. Ten tweede hebben de opmerkingen van Gumilla betrekking op het begin van de achttiende eeuw, toen de relatie tussen de Nederlanders in Essequibo en de Spanjaarden bij de Orinoco een ander karakter had dan in de periode vóór 1680, toen de activiteiten van Spaanse missionarissen nog beperkt van omvang waren. Ten derde moet gesteld worden dat uit de opmerkingen van ooggetuigen opgemaakt kan worden dat Indianen altijd contante betalingen eisten en dat Nederlanders steeds herhaalden dat Indianen niet goed konden tellen. Dit lijkt een groot beletsel voor een handelsrelatie waarbij krediet gegeven wordt.

kolonie werd gesticht door ervaren kolonisten uit Barbados. De succesvolle vestigingen waren bescheiden van omvang en werden gekenmerkt door een patroon van verspreide kleinere nederzettingen. Via deze kleine nederzettingen en via passerende schepen ging een constante stroom van messen, bijlen en kralen naar Indianen. Deze stroom van Europese goederen bestendigde de Indiaanse regionale handel van de kust naar het binnenland die in de zestiende eeuw begonnen was. De kleinere Europese nederzettingen waren geen koloniale pronkstukken, maar ze hadden een belangrijke invloed, omdat de hun omringende Indiaanse samenlevingen geleidelijk afhankelijk werden van de stroom van Europese manufacturen.

De eerste nederzettingen van Nederlanders waren een gevolg van de handel met Indianen. Al snel begonnen Nederlanders zich, in het kielzog van Engelsen, toe te leggen op de teelt van exportgewassen zoals tabak, katoen en orleaan. De succesvolle nederzettingen in de periode 1620-1650 waren kleinschalig en volgden het patroon van Indiaanse nederzettingen. Het meest voorkomende type van nederzetting was de bouwerij, een kleine plantage waar verschillende gewassen verbouwd werden met Indiaanse landbouwtechnieken. Na 1650 ontstonden er in Suriname ook grotere plantages die meer dan 100 bewoners hadden, vaak vooral Afrikaanse slaven, maar langs de rest van de kust bleven de meeste plantages kleiner, vaak twee of drie Europeanen en een beperkt aantal slaven.

De plantages waren een terrein waar Indianen en Nederlanders nieuwe relaties ontwikkelden. Indianen hielpen bij het bouwrijp maken van de grond, leverden zaaigoed en hielpen bij het kweken. De inbreng van Afrikaanse slaven was vóór 1650 wel aanwezig, maar van beperkte aard. Indianen leverden vers voedsel, kano's en diensten. Sommige planters trouwden met Indiaanse vrouwen. De kleinere Europese nederzettingen waren de wieg van een autochtone 'Europese' bevolking op de Wilde Kust die geleidelijk de relaties van Indianen met Europeanen uit Europa overnam. Mathijs Bergenaer schreef in 1669 dat hij 26 jaar op de Wilde Kust was geweest. Groenewegen was volgens sommigen nog langer actief, namelijk tussen 1616 en 1664. De Vlaming 'Matteson' en de Zwitser 'Hendricson' waren volgens Scott meer dan 20 jaar in Guiana.⁵⁷ Er is weinig bekend over de namen van de Nederlanders die zich voor langere tijd op de kust vestigden.⁵⁸ Sommige Nederlanders leefden een tijd bij Indianen en werden daarna bemiddelaar omdat zij de taal spraken, zoals Stratius die enige jaren bij de Arikare had geleefd.

⁵⁷ Hoofdstuk 4: 164 noot 117.

⁵⁸ Volgens Edmundson kwamen Groenewegen en Jan van der Goes uit gegoede families. Gedion Morris de Jonge was waarschijnlijk de zoon van de notaris Gedion Morris die in Vlissingen veel zaken voor de WIC afhandelde.

Na 1640 zijn er vooral vermeldingen van Europese tolken en niet meer van Indiaanse tussenpersonen. Ook zijn er steeds meer vermeldingen over Afrikaanse tussenpersonen die vaak ‘oude negros’ genoemd werden en als *uitleggers* handel met Indianen dreven.⁵⁹ Sommige Europeanen specialiseerden zich in de handel met Indianen. De handelaren die in Suriname langs Indiaanse dorpen reisden werden *bokkenruylers* genoemd. Het gedrag van deze handelaars leidde tot fricties met de Indianen. Volgens Beeckman was het kidnappen van vrouwen uit Indiaanse dorpen om ze als slaven te verkopen, een belangrijke oorzaak van de fricties tussen Indianen en Nederlanders in Suriname.⁶⁰ In westelijk Guiana werd de handel in orleaan met Indianen voornamelijk gedreven door employees van de WIC en van het patronaat van Berbice. Regelgeving over de relaties met Indianen zijn een aanwijzing dat het gedrag van Europese kolonisten ook hier tot fricties met Indianen leidde.⁶¹

De overdracht van kennis over gewassen en landbouwtechnieken door Indianen aan Europeanen was bepalend voor de ontwikkeling van de eerste Nederlandse nederzettingen in Guiana. De verschuiving van het economisch-geografische zwaartepunt van het binnenland naar de kust in Suriname en westelijk Guiana, is een weerspiegeling van de ontwikkeling naar een Europese koloniale monocultuur van exportgewassen. De introductie van nieuwe landbouwtechnieken maakte dat de *points of attachment* die bij Indiaanse nederzettingen lagen, hun economisch belang grotendeels verloren. In westelijk Guiana verliep de richting van deze ontwikkeling omgekeerd aan die in de Verenigde Staten of Australië, waar de kolonies zich vanaf de kust landinwaarts ontwikkelden. De kust van Guiana ontwikkelde zich tot een onderdeel van de Europese regionale economie in het Caraïbisch gebied en de oorspronkelijke centra van de Nederlandse kolonies verplaatsten zich na 1680 van het binnenland naar het noorden. De kust van Cayenne tot de Orinoco werd vooral een economisch achterland van de Noord-Europese nederzettingen op de eilanden. Cayenne was perifeer geworden in de Caraïbische economie, mede omdat de Amazone-delta haar economische relaties binnen het Portugese koloniale bestel in Brazilië ontwikkelde.

Met het verdwijnen van de Indiaanse samenlevingen op de eilanden verminderde ook de Indiaanse participatie in de traditionele regionale handel overzee. De handel werd steeds meer

⁵⁹ De Afrikaanse bevolking op de Wilde Kust adopteerde al snel allerlei Indiaanse gewassen en aan het einde van de onderzoeksperiode ontstonden in Suriname gemeenschappen van Afrikanen die de slavernij op de plantages ontvluchtten, de *Marrons*. In de achttiende eeuw ontwikkelden sommige van deze gemeenschappen handelsrelaties met Indianen in het achterland. (Dragtenstein 2002; Boven 2006)

⁶⁰ Hoofdstuk 5: 204 noot 52.

⁶¹ In 1687 kwamen de Indianen in Berbice in opstand, doodden enige Nederlanders en vernietigden plantages. (Netscher 1888: 154)

door Europeanen gecontroleerd. In 1680 waren er nog drie gebieden langs de kust Indiaans. De Atlantische kust van Amapá, de kust tussen de Coppename en de Corantijn in het tegenwoordige Suriname, en de kust tussen de Pomeroon en de Orinoco. De Indiaanse bewoners van deze gebieden dreven handel met Europeanen. Er ontstond geleidelijk een verdeling tussen de kuststrook met Europese plantagekolonies en het onontgonnen en onbekende achterland waar Indianen woonden.⁶² De handel naar het achterland vanuit de Nederlandse vestigingen was in 1680 in Indiaanse handen. De Corantijn en Marowijne bleven Indiaanse routes naar het achterland. De onderlinge relaties van Indianen werden waarschijnlijk beïnvloed door de handel met Europeanen, maar de berichten over deze veranderingen zijn schaars.

De invloed van de Nederlandse nederzettingen op de handelsrelaties van Nederlanders en Indianen in de periode 1580-1680 was niet overal gelijk, maar in geen van de drie Nederlandse kolonies waren Indianen in 1680 economisch buitengesloten. In Essequibo en Berbice ontstond een economie waar Indianen een halffabricaat in de vorm van orleaan produceerden, dat door Nederlanders verzameld, verpakt en geëxporteerd werd. In Suriname leverden Indianen voedsel en diensten. Hun betrokkenheid bij de levering van retouren bleef beperkt tot het verkopen van letterhout, maar hun voedsel en hun diensten waren in 1680 nog steeds belangrijk voor de kolonie.⁶³

⁶² De Indiaanse precolumbiaanse interactiesfeer in de Caraïbische zee werd dus in zekere zin overgenomen door Europeanen die de Indianen van de eilanden verdreven hadden tussen 1620 en 1680.

⁶³ Hoofdstuk 4: 183-185.